

ДЕ ШУКАТИ РЕАЛЬНІ ЦИФРИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ?

Сердюк П.П.

кандидат юридичних наук, доцент
Класичний приватний університет

Значною проблемою у виявленні кримінологічно-релевантних закономірностей є визначення рівня латентної віктимізації, необхідного для розуміння реальних масштабів злочинності, ефективності системи юстиції, зокрема, частки активності потерпілих у відстоюванні своїх інтересів, отримання ними реституції й компенсації. Різниця між латентною та нелатентною віктимізацією може продемонструвати таку активність.

У кримінологічних дослідженнях можна спостерігати використання близьких екстраполяційних груп, які порівнюють задля виявлення спільних закономірностей або певної закономірності в одній із них для застосування до іншої [7, с. 27—35]. Такий підхід використовується також в інших науках (астрофізиці, біології, геології, математиці, палеонтології тощо). Однак тривала практика застосування опитувань для з'ясування рівня віктимізації населення дає досить сумнівні для сприйняття результати. У таких дослідженнях є дані віктимізації двох типів. У першому результаті, релятивні всьому населенню або населенню від 14 до 79 років, а в другому – релятивні лише щодо вибірки опитуваних. Звідси можуть бути такі дані, як 3% віктимізації і 69% віктимізації відповідно до першого та другого типів релятивності. Проте справа в тому, що перший показник сумнівний з погляду методики, а другий – результату.

У керівництві з опитування щодо віктимізації 2010 р. [6] підрахунок результатів здійснюється, виходячи з відсотка людей або домогосподарств, які зазнали віктимізації від вимірюваних злочинів. Звідси, якщо, наприклад, з 1000 опитуваних на запитання про те, чи зазнавали вони протягом року, попереднього до дня опитування, вчинення щодо їх інтересів злочинів, позитивно відповість 531 особа, що відповідає результатам деяких конкретних досліджень у державах, то виходить, що рівень віктимізації становить 53%, тобто половину населення, яку представляє репрезентативна вибірка або 38%, якщо таких осіб виявиться 380 з 1000. Фактично такий спосіб використовує багато дослідників [13; 15]. Наприклад, у третьому Міжнародному огляді кримінальної віктимізації (1996 р.) репрезентовано дані з 55 країн. Дослідники використовували показники відсотків віктимізації від опитаних. У більшості країн цей

відсоток становить більше ніж 50% (в Україні – 64,8%), лише в чотирьох країнах вони становлять менше ніж 50% (Індонезія, Індія, Філіппіни, Японія), а найбільший показник в Уганді – 87,8% [2]. С.С. Косенко, досліджуючи питання віктимізації неповнолітніх від статевих злочинів (562 респонденти), вказує, що 46% з них повідомили, що стали жертвами статевих злочинів і за самозвітами лише 10% із них зверталися до правоохоронних органів у зв'язку із цим. Отже, знову ж таки частка визначалася стосовно респондентів [18, с. 9, 14–15]. Інша методика включеної вибірки, відповідно до якої визначається коефіцієнт на 10 000 населення, а потім цей показник апроксимується на все населення в межах заданих дослідженням рамок, наприклад, щодо осіб від 14 до 80 років обох статей. Такий підхід також поширений, щоправда, його застосовують не так часто, хоча якщо брати до уваги міжнародні огляди, то вони все частіше застосовують саме його [12].

Якщо в Україні, за результатами опитувань, на 10 000 населення припадає 38 жертв злочинів, звідси загалом цей показник дорівнює 1 520 000 осіб, які становлять 3,8% з населення віком від 14 до 80 років. Останній спосіб більш точно відображає картину, оскільки якщо сказати, що рівень віктимізації становить 38% – це означає, що з вказаної групи 15 200 000 стають жертвами злочинів, а це більше ніж третина населення, що передбачає високу насиченість злочинності, настільки високу, що вона не могла не позначитися на культурі суспільства в бік високої толерантності до неї, більш інтенсивній декриміналізації, збільшенні рівня смертності не через техногенні чи медико-біологічні причини, чого насправді не відбувається в релевантних масштабах. Проте реперні статистичні дані свідчать про неконгруентність віктимізації від нещасних випадків, техногенних та антропогенних смертності, тілесних ушкоджень, пошкоджень або знищення майна [28]. Звісно, більшу частку віктимізації становлять злочини проти власності, однак, якщо поглянути на непрямі показники, які висвітлювали б тень латентної віктимізації, то статистика страхового ринку страхових виплат за настання страхового випадку у виді крадіжки майна фізичним особам, які становлять основу у віктимізації цього виду, однознач-

но демонструє частку, що не перевищує 8,5% від усіх страхових виплат, а це явно не дотягує до пропорції, близької до 38% [24]. Причому тут треба бути уважними, оскільки 8,5% – це частка з усіх страхових виплат, котра може означати, що, наприклад, з 10 000 виплат 850 становлять виплати за вказаним страховим випадком і не вказує на кількість фактично постраждалих, а лише застрахованих, які звернулися по виплати. Тим не менше, якби крадіжки були настільки поширеними, то, очевидно, і кількість застрахованих і страхових виплат зросла б. Окрім цього, можна математично довести, що рівень реальних злочинності та віктимізації залежить від кількості населення, і це справді стабільна величина для оцінок пікових точок злочинності та віктимізації. Саме про такий стан насиченості злочинністю вів мову Е. Феррі, коли говорив, що в певних умовах суспільства вчинюється певна кількість злочинів, не більше, не менше [29, с. 240].

Існуюча світова практика проведення опитувань респондентів щодо кримінальної віктимізації демонструє справді надзвичайно високі, можна сказати, неймовірні показники кримінальної віктимізації, які жодним чином не можна було би втаємничити, якби вони були близькими до точності. Ця практика триває вже десятки років і не ставилася до цього часу під сумнів. До сьогодні вдалося нарахувати шість міжнародних опитувань щодо кримінальної віктимізації, які охоплювали близько 70 країн світу. Щороку в багатьох країнах світу, навіть у бідних, проводяться такі опитування. Більшість із них у результатах демонструє надзвичайно високий рівень кримінальної віктимізації. Ці результати дослідниками, а також віктимологами, які не брали участі в роботі над цими дослідженнями, не ставляться під сумнів. А засумніватися є в чому. Критика існуючого підходу до оцінювання результатів таких опитувань, а також виявлення закономірностей, що лежать у їх основі, становить мету цієї статті.

На прикладі визначення математично ймовірного рівня насильницьких злочинів молоді віком від 12 до 17 років у США можна побачити, що певні коливання злочинів, а відтак, і потерпілих, залежить від багатьох факторів, найпершим з яких є кількість певної соціально-демографічної групи, саме вона впливає на пікові стани злочинності й віктимізації. Ці підрахунки свідчать про те, що коливання злочинності відбувається в межах математично прогнозованих величин, які найбільше залежать від кількості людей у досліджуваній групі [27, с. 93–95, 99–102]. Очевидно, що вказану закономірність слід шукати і щодо злочинів проти власності. Візьмемо в приклад Україну. З 33 364 900 осіб віком від 14 до 64 років у 2001 р. математично очікуваною

величиною протягом одного року t буде $(33\,364\,900 (a) + 137\,256 (b) / 2)$:

$$m[x] = \frac{a+b}{2},$$

де $m[x]$ – математично очікувана величина протягом року;

a – кількість населення віком від 14 до 64 років;

b – кількість злочинців віком від 14 до 64 років, виявлених протягом року, які вчинили злочин проти власності.

Звідси, математично очікуваною величиною протиправної корисливої поведінки протягом року буде 16 751 078, що в 122 рази більше, ніж виявлено осіб, які вчинили злочини проти власності. Ймовірність вчинення протиправного корисливого акту становить не більше ніж $1/12$ (відповідно до дисперсії випадкової величини). Нехай випадкова величина $\text{var } x$ має стандартний безперервний рівномірний розподіл на $[0, 1]$, при якому ймовірність інтервалу залежить від певних факторів, що впливають на корисливу поведінку.

З такої математично очікуваної величини дисперсія випадку протиправного корисливого акту буде становити 1 395 923,1 (8,3%). Для вказаної вище математично очікуваної величини, враховуючи дисперсію випадків корисливих актів, характерні два варіанти: 1) що це буде злочин проти власності (x); 2) що це буде незлочинний корисливий акт (y). Якщо ймовірність злочинного корисливого акту порівняно з незлочинним становить $1/12$, то ймовірність (x, y) має визначатися від $1/12$, тобто:

$$d[x] = \frac{1}{12} \div 2 = \frac{1}{24},$$

де $d[x]$ – дисперсія ймовірності вчинення злочинного корисливого акту.

Оскільки варіанти два, то й виходить, що ймовірність злочину становить $1/24$ від усіх можливих варіантів поведінки осіб з корисливою мотивацією. Такий підхід дасть змогу позбутися тієї незадовільної ситуації, коли визначення математично очікуваної величини залежить від статистично виявлених показників злочинів проти власності або іншої корисливої поведінки. Відтак, дисперсія ймовірності вчинення злочину проти власності буде становити 697 961 (4,1%), тобто половину від попередньої величини. Виявлена ж кількість осіб, які вчинили злочини проти власності, становить лише 137 256, що виражає 19,6% від дисперсії ймовірності вчинення злочину проти власності.

Нехай, з 32 169 800 (2009 р.) осіб математично очікуваною величиною протягом одного року t буде $(32\,169\,800 + 104\,141 (кількість\ виявлених\ осіб,\ які\ вчинили\ злочини\ проти\ власності) / 2)$, за вищенаведеною формулою буде 16 085 422. З такої математично очікуваної величини дисперсія

випадку злочину проти власності буде становити 670 255. Так, можна побачити, що при більшій кількості осіб математично очікувана величина буде більшою. Якщо порівняти 2001 та 2009 рр., це дає різницю в 27 706 осіб, від яких очікується вчинення злочину проти власності. Можна помітити, що така математично очікувана величина з урахуванням дисперсії випадкових величин за 9 років не перевищувала $\approx 1\,396\,000$ осіб, які могли вчинити протиправний корисливий акт та $\approx 698\,000$ осіб, які могли вчинити злочин проти власності, у межах останньої величини їхнє виявлення коливалося між 104 141 та 137 256 особами, тобто відповідно між 15,5 та 19,6%. Коливання не перевищують межі ймовірності протиправного корисливого акту в "піковий" період ($\approx 1\,396\,000$). Виявлені корисливі злочинці (злочини проти власності) становили за 9-річний період лише 19,6% від математично очікуваної величини. Враховуючи коефіцієнт "2", така кількість виявлених злочинців проти власності вчинює, відповідно, близько 280 000, 209 000 злочинів проти власності. Якби рівень віктимізації від злочинів

проти власності в 2009 р. становив принаймні 20% стосовно населення вікової групи від 14 до 64 років, то кількість злочинів становила би 6 433 960, що в 4,5 рази перевищувала би математично очікувану величину. Звідси, частка віктимізації залежить від пікових меж коливання злочинності, які, у свою чергу, залежать від кількості населення та інших факторів. За 20 років, з 1973 до 1993 рр. кількість населення плавно збільшувалась і зростала кількість крадіжок індивідуального майна громадян. Звідси, математично очікувана величина кількості осіб, які могли вчинити протиправне корисливе діяння, не перевищувала 2 160 000 осіб на рік, при тому, що до 1990 р. розрахунок здійснювався безвідносно досягнення близько 20% людей віку кримінальної делінквентності, а дисперсія випадку крадіжки індивідуального майна не перевищувала 1 080 000 з тією самою умовою. Відтак, максимальне коливання частки рівня такого злочину відбувалося в межах від 2,7 до 4,1% стосовно населення України у відповідні роки впродовж означеного періоду (рис. 1).

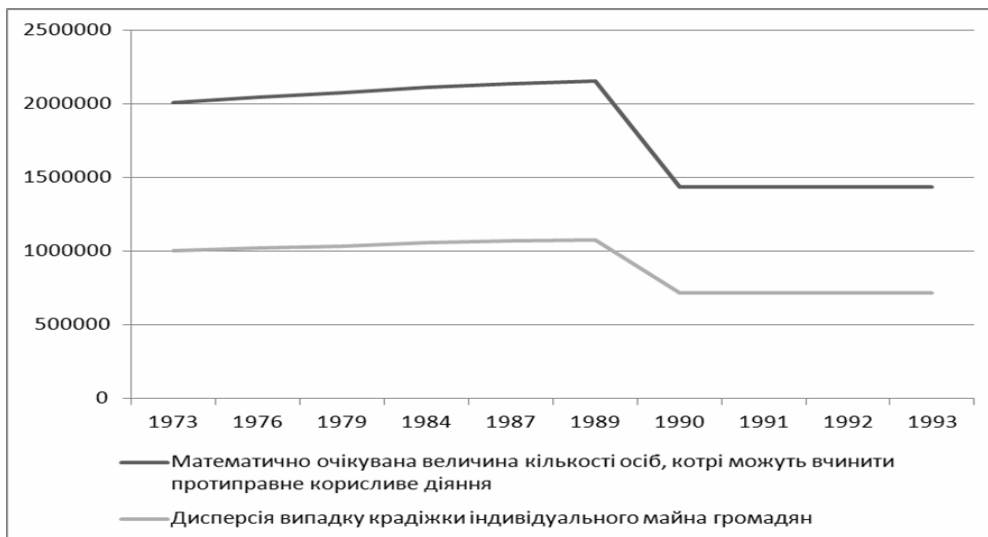

Рис. 1. Математично очікувані показники кількості крадіжок індивідуального майна громадян за 20 років*

Наведений вище спосіб визначення рівня віктимізації використовується в багатьох дослідженнях, проте навіть за умов його використання все одно трапляються підрахунки, які явно виходять, хоча й не так захмарно, за межі можливого, наприклад, показник віктимізації за цим способом в Англії та Уельсі за 2005 р. становив 21,8%, що дорівнює близько чверті населення [9]. Такий показник мало правдоподібний. Узагалі використання коефіцієнта на 10 000 населення є питанням зручності, особливо, якщо це стосується виявлення латентності за допомогою віктимологічних опитувань.

Можливо, психологічно, частка у 5,7% розбоїв (як у Третньому міжнародному огляді кримінальної віктимізації з розрахунком на 100 осіб) щодо населення віком 14–64 років (1996 р., Україна) сприймається не так шокує, але, якщо виразити це через коефіцієнт на 100 000 населення відповідного вікового ранжиру, то вийде 5700 розбоїв, що в 388 разів вище, ніж зареєстровані розбої у 1996 р. Це дуже далеко від показника – 2–2,5 рази від зареєстрованих злочинів в Україні [17, с. 35]. Абсолютний показник становить 1 913 348,7, проте математично очікуваною, максимальною величиною

*До 1990 р. підрахунок здійснювався без поділу населення за віковими категоріями, а з 1990 р. у підрахунок включалася вікова категорія від 14 до 64 років.

ною розбоїв при найгіршому зіткненні факторів, що породжують розбої, була 1 398 918, тобто на 26,9% більше, ніж імовірний максимум. Більш точною була дисперсія випадку розбоїв, яка практично підтверджує близькість до реального стану віктимізації. Вона становить 699 459 розбоїв щодо населення віком від 14 до 64 років, що в 141 раз вище, ніж зареєстровані розбої за 1996 р., котрі становлять лише 2% відносно населення цієї вікової групи, а зареєстровані становили 0,01%. Показник у 2% є відносно точним показником дійсності з погляду математичних закономірностей та дійсного стану суспільної чутливості до цього злочину. Якби такий показник становив 5% і вище, то це би вплинуло на чутливість соціуму, що виявилась би чи то в загостреному сприйнятті населення, чи то в більш толерантному ставленні, чого не спостерігається насправді. За критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я, 5% – це показник концентрованої епідемії [25, с. 5].

Вимірювання показників через опитування осіб з метою визначення рівня віктимізації часто змішується, тому слід пам'ятати, дивлячись на показники віктимізації у 5,3 та 53%, що це однакові величини, які використовують різні точки відносності, відповідно, населення певних соціально-демографічних меж і відсоток у вибірці досліджуваних. Але звертати увагу на неправильне розуміння цих величин необхідно, адже це проблема системи аналогового підрахунку й точок віднесення. Неможливо собі уявити, щоб у суспільстві було 53% злочинів проти життя та здоров'я і проти власності стосовно всього населення, а не від зареєстрованих злочинів, проте саме ці злочини становлять предмет опитувань. Імовірно, що на оцінки впливає й побудова запитань і некомпетентність опитуваних у юридичних питаннях, а відтак, і в оцінках діянь як злочинів. Хоча в керівництві щодо проведення опитувань рекомендується будувати запитання так, щоб вони були зрозумілі респондентам, а злочини диференціювали за типами [6]. Далі для зручності будуть використовуватися дані, що показують частку віктимізації серед респондентів, а не всього населення. Частка віктимізації населення від 14 до 80 років у досліджуваних національних системах може коливатися

від 2 до 10%. Хоча, очевидно, що показники вище за 5% від групи населення основної віктимізації 12–80, 14–64 років не можуть бути сприйняті як коректні. Якщо ж враховувати показники опитувань щодо кримінальної віктимізації, наприклад, в Україні за 1997 р., який дорівнював 64,8%, то це абсолютно неможливий показник у 21 752 776 осіб стосовно населення віком від 14 до 64 років. Такий стан віктимізації обов'язково би позначився на рівні суспільної свідомості й толерантності до загальнокримінальних злочинів, суттєво би вплинув на рівень звернень до медичних закладів у зв'язку з травмами тощо. Звідси, більшості існуючих оглядів кримінальної віктимізації не можна довіряти. Треба застосовувати критерії математичної адекватності. Якщо ж цей критерій неправильний, то тоді варто переглянути законодавство, яке називає злочином те, що вже давно перестрибнуло всі розумні межі пандемії злочинів, до них слід ставитися як до даності, у якій існує суспільство й функціонує цілком успішно, тому "моральна паніка" щодо злочинності та витрати на протидію їй абсолютно не виправдані й підлягають згортанню, адже суспільство перейшло якісну межу. Очевидно, поки що це не так, та, ймовірно, напевно чи станеться в цих умовах цивілізації та можливостях добування благ.

Здається, не зайвим буде продемонструвати, як на соціум можуть вплинути 5% від усього населення. Якщо взяти статистичні дані Державного комітету статистики України про природний рух населення, то за п'ять років з 2005 до 2009 р. народжуваність становила в середньому 1%, а смертність – 1,5% щороку стосовно всього населення. Зменшення населення в середньому становило 0,4% щороку. Якщо ж уявити собі, що смертність становила би 5% відносно всього населення з тією самою народжуваністю, так само як віктимізацію прив'язують до поточного населення, то вийде, що населення України буде зменшуватися щороку на 7%, тобто більше ніж на 3 000 000, а протягом п'яти років, наприклад з 2006 до 2010 р., на більше ніж 4 600 000 з чинною народжуваністю, а до 2040 р. стане як населення м. Харків у 2009 р. на території 603 628 км² (рис. 2, 3).

Рис. 2. Природний рух населення України з п'ятивідсотковою смертністю зі збереженням відомої поточної народжуваності, протягом 1991–2040 рр., %

Рис. 3. Природний рух населення України з п'ятивідсотковою смертністю зі збереженням відомої поточної народжуваності протягом 1991–2040 рр., абс.

Як бачимо, це призведе до експонентного зменшення, що й демонструє епідемічний сценарій подій. Так само, якби частка населення, яка би щорічно зазнавала злочинної шкоди від насильницьких злочинів та злочинів проти власності, становила 5%, це призвело б до того, що потерпілими від особливо тяжких злочинів протягом 30–40 років стали майже 99% населення, що становило покоління цього періоду, а в багатьох випадках прогнозоване населення зазнало би майже 99% смертності від убивств за цей період, що поставило би під сумнів таку динаміку зменшення населення. Фактично віктимізація в 5% і більше взагалі ставить під сумнів існування суспільства в сучасних цивілізаційних рамках. Окрім того, модель, що передбачає незмінне зростання населення під час смертності в 5%, сумнівна. Сподіватися на те, що смертність буде стосуватися лише літніх людей, наївно. Такий відсоток можна забезпечити, якщо смертність у 5% торкнеться також осіб фертильного віку, а це позначиться на народжуваності, а звідси – прискорить вимирання населення. Зазвичай така смертність можлива лише в надзвичайних умовах: війна, голод, епідемія, крайня бідність.

Що ж стосується віктимізації у 5%, то очевидно, що якби це було насправді, то кількість людей, які зазнали, наприклад, тяжких тілесних ушкоджень протягом п'яти років в Україні, а в більшості країн опитування демонструють значно більшу за п'ять частку тяжких тілесних ушкоджень, становила би > 11 000 000 людей за п'ять років (2001–2005 рр.), за умови, що їхня віктимізація не повторювалася би протягом цих п'яти років, а за результатами досліджень повторна віктимізація перевищує одноразову за період дослідження (1 чи 5 років) у три рази [8, с. 199]. Вийшло би, що 23% населення до медіани населення за 2001–2005 рр., а це найактивніше населення, оскільки вони частіше стають жертвами злочинів, зазнали би тяжких тілесних ушкоджень, що часто призводять до інвалідності. В Україні ж на 2009 р. зареєстровано 2,1% інвалідів відносно всього населення [16].

М. Планти і К. Стром ще більше довіряли відповідям респондентів. Вони зазначають, що медіаною кількості повторної кримінальної віктимізації від насильницьких злочинів було 10 злочинів стосовно однієї жертви. Ця довірливість сягнула того, що вони серйозно поставились до самозвітів респонденток, які заявили, що були жертвами

зґвалтувань та іншого сексуального насильства в середньому 6 разів на рік і таких респонденток виявилось аж 34%. Або візьmemo насильство до обтяжувальних обставин. За даними дослідників, □ респондентів заявили, що стали жертвами такого типу злочинів протягом року щонайменше 6 разів [8, с. 190–191]. Такі цифри абсолютно неможливі. Вони би обов'язково виявилися в дійсності, і не приховалися би в таких масштабах, покладаючись лише на небажання жертв повідомляти про свою віктимізацію.

Візьmemo ще один приклад. Дж. ван Вільсем зазначає, що протягом 2003 р. частка кримінальної віктимізації від насильницьких злочинів була: 3,6% у Швеції; 4,6% у Фінляндії; 4,8% у Великобританії; 6% у Новій Зеландії; 7,7% у США [10, с. 8–109]. Якщо взяти в приклад країну з найменшим показником, Швецію, то вийде, що така частка, яка в більшості країн світу менша від злочинів проти власності, має свідчити про ще більшу частку кримінальної віктимізації від інших злочинів, оскільки частка насильницьких злочинів є реперною точкою в кримінології. Удаючись до компромісу, вважаємо, що рівень кримінальної віктимізації від насильницьких злочинів і злочинів проти власності у Швеції однаковий (3,6%+3,6%) відносно всього населення Швеції, то вийде такий результат:

$$V_c = \frac{V_{vc} + V_{pc}}{P_{15-64}} \times 100,$$

де V_c – кримінальна віктимізація;
 V_{vc} – віктимізація від насильницьких злочинів;
 V_{pc} – віктимізація від злочинів проти власності;
 P_{15-64} – кількість населення віком від 15 до 64 років.
 Отже,

$$V_c = \frac{213\,495 + 213\,495}{5\,930\,396} \times 100 = 7,2\%.$$

Звідси, якщо один із реперних видів злочинності виводиться з рівня кримінальної віктимізації, що передбачає принаймні подвоєння з іншим реперним видом злочинності і становить $\frac{1}{2}$ від $> 5\%$, він або неістинний, або свідчить про концентровану епідемію злочинності в країні, що вже викликала паніку, або ж примирення з нею й переорієнтацію суспільних цінностей залежно від стадії розвитку. Якби це була віктимізація від злочинів проти власності, яка існувала би поряд із насильницькою, що становила би □ від попередньої, то такий відсоток був би конгруентний істині.

Дж. Лорітсен виділяє декілька факторів, які впливають на істинність даних опитувань щодо кримінальної віктимізації. Вона зазначає, що цими факторами є скорочення за останні 20 років бюджетів опитувань, а

відтак, і зменшення вибірки з 20 до 10% і менше; нині перевагу надають телефонним опитуванням, а люди більш схильні брехати, коли не бачать їхнього обличчя; більша увага до так званих "злочинів ненависті", пов'язаних із расовою, національною ворожнечею, ненависті до секс-меншин; вплив на думку респондентів публікацій і новин, у яких позиціонується так звана "моральна паніка" щодо злочинності; авторка стверджує, що, за її підрахунками, до $\frac{1}{4}$ респондентів характеризуються різноманітними ментальними розладами, що впливає на їхні звіти щодо віктимності [5, с. 248–258]. Проте до телефонних опитувань рівень кримінальної віктимізації за звітами був надзвичайно високий, і в країнах, де населення має нечисленні расові чи національні чи секс-меншини, і враховуючи навіть $\frac{1}{4}$ ментально неповноцінних респондентів, усе одно це не пояснює такого високого рівня кримінальної віктимізації, який очевидно, не може бути істинним чи близьким до істини. Убачається, що з респондентів, які зазначають про те, що були жертвами злочинів протягом звітного періоду, $95 \pm 3\%$ дають неправдиві звіти або вони всупереч точно сформульованим питанням значно розширюють розуміння того, що таке, на їхню думку, злочин, якого вони зазнали протягом звітного періоду, або вони беруть за основу не звітний період, а весь свій життєвий досвід. І навіть за останньої умови показники будуть завищеними.

Є ще один фактор, який ставить під сумнів істинність результатів таких опитувань. Останнім часом крос-національні опитування не містять такої важливої інформації, як гендерний склад респондентів за кількістю. Звіт міжнародного огляду кримінальної віктимізації за 1996–1997 рр. містить таку інформацію. Вийшло, що кількість респондентів жіночої статі на 1552 особи більше, ніж чоловіків-респондентів. Що це має означати? Візьmemo, наприклад, визначення рівня звернень жертв злочинів до поліції. У середньому в країнах він становить $\approx 40\%$. Це означає, що із загальної (34 840) кількості респондентів 13 936 звертались до органів влади у зв'язку зі своєю кримінальною віктимізацією. Величезний показник, який має означати, що серед населення 45 країн світу близько половини всього населення від 16 років були жертвами злочинів протягом двох років, причому це активна частка потерпілих, тобто жертв злочинів узагалі значно більше, оскільки завжди є жертви, які відмовляються повідомляти про свою віктимізацію. Однак у цій вибірці жінок-респондентів на 1552, тобто 4,45% більше, ніж чоловіків-респондентів [1]. Враховуючи те, що жінки-жертви злочинів повідомляють про свою віктимізацію в 1,76 разів частіше [11, с. 30], то виходить, що з 18 194 жінок-респондентів 12 809 жінок повідомляли про свою

кримінальну віктимізацію, тобто 70,4%. Якщо апроксимувати цю величину на загальну частину генеральної сукупності, тобто жіночу, то вийде гігантський неправдивий показник. Природно, що з-поміж респондентів жінки трапляються частіше з різних причин: їх більше, вони частіше відкликаються на прохання щодо опитування, їх легше застати вдома, застосовуючи телефонне опитування, котре становило близько 70% у загальній частці опитувань. Але, ураховуючи коефіцієнт 1,76, диспропорція респондентів за статтю є недопустимою. Очевидно, що такі опитування мало враховують психологічні особливості людей.

Теза про те, що офіційна статистика, якщо вона помірно забруднена "фантомною злочинністю" або не надто применшена через побоювання чиновників звинувачень у неефективності їхньої роботи, може бути цілком показовою щодо реальності й навіть думку про очевидне ретроградство автора цієї тези. Але, як не дивно, конвенціональна прихильність до альтернативи – опитувань щодо віктимізації – хоча й заспокоює своєю сучасністю мислення, однак, на перевірку, вона має миритися з іншою крайністю, котра з наукової точки зору нічим не краща, ніж штучна чи природна латентність. Таким опитуванням потрібна модель верифікації правдивості звітів респондентів, так само, як офіційній статистиці потрібне вирішення проблеми "виру реєстрації злочинів та жертв злочинів". Пропозиції комплексного використання цих даних [20, с. XX; 31, с. 17] не допоможуть, оскільки різниця в цих двох типах даних настільки значна, що дослідникові доведеться обирати якийсь один з них як основоположний, адже двох істин одночасно не існує, лише якщо вони становлять елементи цілого. Тільки близькі одне до одного дані викликають довіру, однак цим вони не характері. Отже, дослідник буде обирати ті дані, які близькі його науковій свідомості та теоріям, яких він дотримується, а це очевидно інтерпретаційна модель дослідження.

Може видаватися, що думка визначати частку злочинності та віктимізації, опираючись на математичний інструментарій, є повторенням ідеї Д.О. Лі, який вважає, що 5,6% є показником, який визначає рівень девіантності людей у суспільстві. При цьому він вказує на закономірну пропорцію від 4 до 7% в астрономії та біології щодо певних явищ, але цього недостатньо [19, с. 100]. Девіантна поведінка людини – це норма, а відносно стабільна пропорція девіантів залежить від типу цивілізації, культури суспільства, рівня соціального контролю тощо, однак оцінка цього рівня відносна, вона залежить від багатьох чинників. П'ять відсотків – це показник початку епідемії певного типу соціальної активності, наприклад, злочинності. Він можливий, але його наслідки будуть очевидні й без "моральної

паніки", він змінить суспільство, а точніше є маркером зміни суспільства, так, як це робить будь-яка епідемія. Означена частка апробована на рівні досвіду Всесвітньої організації охорони здоров'я, відтак, вона доведена практикою. Очевидно, що 5% є певною статистичною похибкою або пов'язані із закономірністю, котра запускає важко контрольовані процеси. Те, що ця частка зустрічаються в природних закономірностях, і на це вказує Д.О. Лі, робить честь цьому дослідникові, однак 5% девіантності – це межа, яку забезпечує нинішній тип цивілізації, котра не означає, що лише така кількість людей на неї здатна протягом визначеного періоду. З огляду на закон збереження енергії людиною до девіантної поведінки, вона здатна до девіантності щоразу, коли це відповідає закономірності цього закону [26, с. 60]. Але так само можна сказати, що такою часткою є 7%, до якої не дотягують, так само як і до 5%, країни, які становлять вибірку нашого дослідження (44 країни), а відтак, з погляду статистичних закономірностей, практично всі країни та суспільства.

Прихованою проблемою виявлення універсальних закономірностей у соціально релевантних процесах є питання культурного релятивізму [21, с. 179–194] і те, як він впливає на результати досліджень. Ця проблема пов'язана з адекватним використанням порівняльних досліджень. Гіпотетично, різна культура суспільств має приводити до різних даних і закономірностей, котрі стоять за цими даними. Ж. Боухард-Керр пропонує застосувати культурний або культурно-історичний порівняльний метод дослідження щодо кримінологічних закономірностей. Вона відзначає, що за основу можна взяти 320 культур за однаковий проміжок часу, адже означені змінюються із часом. Проте жодних виявлених закономірностей у цьому ключі авторка не пропонує. Лише мегалітичний обсяг роботи. Слід також підкреслити, що, досліджуючи питання віктимізації, авторка не звертає уваги на проблему точності опитувань респондентів щодо кримінальної віктимізації. Цікаво, але вона використовує як релятивний весь період життя потерпілих, зокрема, зазначає, що 23% із досліджуваної групи жінок протягом свого життя зазнавали насильницьких злочинів [3, с. 15, 67, 128]. Навіть якщо брати такий тривалий строк, це все одно забагато.

Рівень офіційно визнаної віктимізації в Україні становив 0,8% (2009 р.) відносно населення віком від 14 до 65 років. Неофіційна ж найближчим часом не вивчалася на рівні України в цілому, а дані минулих років завищені. Таке вікове обмеження зумовлено тим, що вікові групи, які перебувають за вказаними межами, відзначаються низькою кримінальною віктимізацією. Особи похилого віку – від 60 років і старше – стають же-

ртвами злочинів у 6,4% відносно всіх потерпілих від злочинів 2009 р., відповідно лише 0,1% всіх пенсіонерів в Україні [22]. Проте оцінки цих показників, взятих з офіційної статистики МВС України, далеко не така однозначна, якбс не говорити про те, що з незрозумілих причин вказується на завищені показники віктимізації осіб похилого віку в Україні – від 12,9% (2007 р.) [14, с. 459] до 19,2% (2007 р.) [30, с. 128] з посиланням або без такого на офіційну статистику. Власні підрахунки на підставі статистики МВС України за 2007 р. показують, що ця частка не перевищує 5,8% відносно всіх потерпілих за 2007 р. [23].

Очевидно, анонімність опитування та його результатів зумовлюють те, що більшість респондентів повідомляє неправдиву інформацію щодо їхньої кримінальної віктимізації. Те, що частина дійсних потерпілих відмовляється повідомляти про свою кримінальну віктимізацію до поліції, зумовлена декількома чинниками: небажання витратити час, коли наслідки несуттєві для потерпілого; недовіра до поліції та системи юстиції, а скоріше за все, це причини, які потерпілий суб'єктивно інтерпретує. Ймовірно, вирішальною причиною є небажання розголосу про свою віктимізацію, особливо, якщо це може стати відомо в середовищі потерпілого: сусіди, місце роботи, навчання тощо. Двоє нідерландських вчених, які зазначили про те, що здійснили експериментальне дослідження, оскільки вони провели анонімне опитування респондентів, без моделювання ситуації поза межами свідомості респондентів, вказали, що рішучість потенційних потерпілих повідомляти поліцію про свою віктимізацію обернено пропорційна наблизеності делікту до оточення потерпілого: школа, інститут, університет [4, с. 89–111]. Це може бути і сім'я, і робота, тобто середовище, де існують люди, які йому не байдужі.

Висновки. Отже, від повідомлення в офіційні установи про кримінальну віктимізацію людину може стримувати можливий розголос або небажання витратити час на шкоду, що сприймається потерпілими як цілком терпима. Так само анонімність не стримує фантазію респондентів. На цей час невідомо про дослідження, яке використовували б методи магнітно-резонансної томографії, позитронно-емісійної томографії чи принаймні поліграфу під час опитування респондентів щодо кримінальної віктимізації. Однак очевидно, що в самозвітах респондентів показники їхньої кримінальної віктимізації надзвичайно завищені. Респонденти під час опитувань часто дають неправдиву інформацію, хоча й розуміють сутність питання. Очевидно, відповідь на питання, чому вони так роблять, треба шукати в загальній та соціальній психології. Можливо, люди таким чином надають собі

значення через очікування співчуття, хоча й за неіснуючу подію.

Мабуть, настав час дати відповідь на запитання, поставлене в назві цієї статі. Як це можна побачити зі змісту вищенаведеного, слід шукати альтернативу опитуванням, що не застраховані від неправдивих свідчень. Це можна зробити через застосування технічних засобів виявлення неправдивих самозвітів, однак тоді слід забути про масштабність досліджень, оскільки навіть за наявності технічних умов та коштів, не багато респондентів погодяться на те, щоб правдивість їхніх слів перевіряли "страхливою машинерією". Це значно скоротить число респондентів та затягне процес самої процедури. Або ж залишиться поклатися на відомі соціальні закономірності та математику. Краще таким чином отримані дані, котрим можна довіряти, ніж дані, які не мають ні наукового, ні практичного сенсу.

Література

1. Alvazzi del Frate A. Victims of Crime in the Developing countries. UNICRI Publication [Електронний ресурс] / A. Alvazzi del Frate. – Rome, 1998. – № 57– Режим доступу: http://rechten.uvt.nl/icvs/pdffiles/c01_57.PDF.
2. Alvazzi del Frate A. Surveying Crime: A Global Perspective. Proceedings of the international conference. Rome, 19–21 November 1998 / A. Alvazzi del Frate, O. Hatalak, U. Zvekcic. – Rome : National Institute of Statistics, 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rechten.uvt.nl/icvs/pdffiles/surveying.pdf>.
3. Bouchard-Kerr J. Victimization in Cultural Perspective: Toward a Whole Earth Study Based on the Human Relations Area Files: Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts (Criminology) in the School of Crimonology: Janet Marie Emilie Bouchard-Kerr / J. Bouchard-Kerr. – Canada ; Vancouver : Simon Fraser University, 1999. – 185 p.
4. Goudriaan H. Contextual determinants of juveniles' willingness to report crimes A vignette experiment / H. Goudriaan, P. Nieuwbeerta // Journal of Experimental Criminology. – 2007. – Vol. 3. – P. 89–111.
5. Lauritsen J. Social and Scientific Influences on the Measurement of Criminal Victimization / J. Lauritsen // Journal of Quantitative Criminology. – 2005. – Vol. 21. – № 3. – P. 245–266.
6. Manual on Victimization Surveys. United Nations Office on Drugs and Crime United Nations Economic Commission for Europe. - United Nations, Geneva, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Crime-statistics/Manual_on_Victimization_surveys_2009_webpdf.

7. Nagin D. Response to "Methodological Sensitivities to Latent Class Analysis of Long-Term Criminal Trajectories" / D. Nagin // *Journal of Quantitative Criminology*. – 2004. – Vol. 20. – № 1. – P. 27–35.
8. Planty M. Understanding the Role of Repeat Victims in the Production of Annual US Victimization Rates / M. Planty, K. Strom // *Journal of Quantitative Criminology*. – 2007. – Vol. 23. – P. 179–200.
9. The Burden of Crime in the EU. Research Report: A Comparative Analysis of the European Crime and Safety Survey (EU ICS) 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gallup-europe.be/downloads/EUICS%20-%20The%20Burden%20of%20Crime%20in%20the%20EU.pdf>.
10. van Wilsem J. Criminal victimization in cross-national perspective. An analysis of theft, violence and vandalism across 27 countries / J. van Wilsem // *European Journal of Criminology*. – 2004. – Vol. 1. – P. 8–109.
11. Zavala E. Deviant Lifestyles and the Reporting of Physical Victimization to Police / E. Zavala // *Journal of Family Violence*. – 2010. – Vol. 25. – P. 23–31.
12. Zvekic U. Criminal victimization in countries in transition. UNICRI Publication number 61. – Rome, 1998 [Електронний ресурс] / U. Zvekic. – Режим доступу: http://rechten.uvt.nl/icvs/pdf/files/c01_61.PDF.
13. Адигюзелов К.А. Проблемы виктимизации населения: по материалам Республики Дагестан : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : 12.00.08 / К.А. Адигюзелов ; Дагестанский государственный университет. – Махачкала, 2002. – 28 с.
14. Андрушко А.В. До питання про віктимність осіб похилого віку / А.В. Андрушко // *Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки*. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2009. – Вип. 45. – С. 459–465.
15. Гаджиева А.А. Виктимология и ее роль в профилактике преступлений : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.А. Гаджиева ; Кубанский государственный университет. – Краснодар, 2000. – 26 с.
16. Державний комітет статистики України. – Офіційний веб-сайт. Склад економічно неактивного населення у 2000–2009 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
17. Журавлев Н.А. Организованная преступность и предприниматели : научно-практическое пособие / Н.А. Журавлев, В.А. Туляков. – Одесса : Юридична література, 2004. – 106 с.
18. Косенко С.С. Віктимологічна профілактика статей злочинів щодо неповнолітніх : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / С.С. Косенко ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – 20 с.
19. Ли Д.А. Преступность в России: системный анализ / Д.А. Ли ; [ред. В.С. Егорова]. – М. : Гелва, 1997. – 190 с.
20. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. Предисл. акад. РАН В.Н. Кудрявцева / В.В. Лунеев. – М. : НОРМА, 1999. – 516 с.
21. Миязава С. Загадочная Япония – испытательный полигон для сравнительных криминологических исследований / С. Миязава // *Криминологические исследования в мире. НИИ проблем укрепления законности и правопорядка : сб. науч. ст.* – М. : Манускрипт, 1995. – С. 179–194.
22. Особи, які потерпіли від злочинів. Статистика Міністерства внутрішніх справ України (2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua>.
23. Особи, які потерпіли від злочинів. Статистика Міністерства внутрішніх справ України (2007 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua>.
24. Підсумки діяльності страхових компаній за 2005–2009 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/stat/>.
25. Руководство по эпиднадзору за ВИЧ-инфекцией у больных туберкулезом. – 2-е изд. – Женева : Всемирная организация здравоохранения, 2007. – 37 с.
26. Сердюк П.П. Генеза злочинної поведінки: проблема концептуалізації / П.П. Сердюк // *Держава та регіони. Серія : Право*. – 2009. – № 4. – С. 51–63.
27. Сердюк П.П. Концепція впливу медійного та ігрового насильства на агресивну поведінку молоді в США / П.П. Сердюк // *Держава та регіони. Серія : Право*. – 2010. – № 1. – С. 92–103.
28. Статистика смертності і травматизма населення України в 2007–2008 гг. (для учета в страховых тарифах) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/files/file00317.pdf>.
29. Ферри Э. Уголовная социология / Э. Ферри ; [сост. и предисл. В.С. Овчинского]. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 658 с.
30. Чеханюк Л. Віктимологічна характеристика осіб похилого віку як жертв злочинів / Л. Чеханюк // *Підприємництво, господарство і право*. – 2008. – № 8. – С. 127–130.
31. Шиханов В.Н. Достоверность уголовной статистики в системе контроля преступности: по материалам Иркутской области : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : 12.00.08 /

Сердюк П.П. Де шукати реальні цифри кримінальної віктимізації?

Анотація. Обґрунтовано, що більшість вимірювань кримінальної віктимізації у світових та національних оглядах дають результати, які захмарно перевищують реалії. Виявлено закономірності, що є орієнтиром для відносно точних даних кримінальної віктимізації населення країн світу.

Ключові слова: активність потерпілих, віктимізація, концентрована епідемія злочинності, латентність, міжнародні огляди, реперні кримінологічні точки, чутливість до злочинності.

Сердюк П.П. Где искать цифры уголовной виктимизации?

Анотация. Обосновывается, что большинство измерений уголовной виктимизации в мировых и национальных обзорах дают результаты, которые заоблачно превышают реалии. Выявляются закономерности, которые являются ориентиром для относительно точных данных уголовной виктимизации населения стран мира.

Ключевые слова: активность потерпевших, виктимизация, концентрированная эпидемия преступности, латентность, международные обзоры, реперные криминологические точки, чувствительность к преступности.

Serdyuk P. Where to search the real numbers of criminal victimization?

Annotation. In the article it is grounded, that vast majority of measurement of criminal victimization in the international and national surveys provides results that exceed the reality. Patterns that are the benchmark for accurate data regarding criminal victimization of the population of the world are revealed.

Key words: victims' activity, victimization, concentrated epidemic of crime, latency, international reviews, reference criminological benchmark, sensitivity to crime.